

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК МЕТА СУСПІЛЬСТВА ОСВІТИ

Ільченко Ірина Григорівна, здобувач Дніпропетровського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

Здійснено дослідження концепту самоактуалізації особистості у контексті визначення мети освітньої діяльності. Обґрунтовані переваги концепту самоактуалізації як мети освітнього процесу та соціального розвитку.

Ключові слова: філософія освіти, самоактуалізація, особистість, духовність.

Постановка проблеми. Філософсько-освітній підхід до дослідження проблеми самоактуалізації ґрунтується на погляді на людину з позиції змісту, з позиції аналізу її цінностей, тобто крізь призму «світу людини», культури, духовності поряд з природними задатками та соціальними впливами. При цьому особистість виступає як «стійка цілісність соціально-типових і індивідуальних властивостей потенцій, здатності до активної дії, її самосвідомість, реалізована у практичній діяльності» [8, с.34]. Саме самосвідомість, реалізована у практичній діяльності, робить людину певною мірою автономною стосовно соціуму та своїх соціальних ролей, а також і свого фізичного стану. Ця істотна особливість особистості найкраще прослідковується в духовно-моральній волі людини, у її творчості.

Цей підхід дозволяє не тільки позначити існуючі проблеми, але розширити пошук теоретико-методологічного інструментарію, який був би спрямований на забезпечення умов самоактуалізації людини. Він приводить до розуміння мотивів та цінностей людини як такої форми актуалізації біологічних і духовних потенцій, яка забезпечує максимум можливостей для самоздійснення гармонічної й цілісної особистості, тобто для самоактуалізації. Однак для цієї актуалізації необхідно істотна зміна ментальності, передусім формування волі до самопізнання й саморозвитку.

Звідси зрозуміла величезна роль освітньої сфери у процесі формування мотивації та здатностей особистості до самоактуалізації. У той час як постіндустріальне суспільство в якості свого основного ресурсу розвитку саморозвиток кожної людини, основним завданням системи освіти стає формування особистості, що самоактуалізується. Перетворення освітньої сфери у інтегруючу складову усіх сфер життєдіяльності постіндустріального суспільства, що знайшло вираз у терміні «суспільство освіти», поєднало цілі освіти та суспільства стосовно. Самоактуалізація кожної людини стає глобальною метою як соціуму, так і освітньої діяльності.

Стан дослідження проблеми. Самоактуалізація особистості як один з аспектів освітньої діяльності досліджується у роботах Є.Вахрамова, Е.Фромма, Д.Чернілевського, К.Юнга та інших вітчизняних і зарубіжних авторів. При цьому є загальновизнаним зв'язок між цілями самоактуалізації та цілями освітньої діяльності. У той же час специфіка цілепокладання останньої у контексті характеристик розвитку «суспільства освіти» та принципів теорії самоактуалізації є недостатньо розробленою проблемою.

Мета дослідження. Обґрунтування самоактуалізації особистості як соціально детермінованої мети освітньої діяльності постіндустріального суспільства.

Виклад основного матеріалу. Самоактуалізацію особистості можна визначити як стан гранично можливої повноти й процес позитивної реалізації її духовних, психічних і тілесних потенцій. Самоактуалізація ґрунтується на визнанні наявності у людини «самості» (людського потенціалу), яка потребує «актуалізації» (розкриття, здійснення) шляхом певного виду роботи над собою у процесі суспільно корисної діяльності.

Самоактуалізація є необхідним чинником повноцінного розвитку людини і означає усвідомлене прагнення не тільки до максимально можливого розкриття людського потенціалу й досягнення особисто-значимих цілей, але і

його реалізацію на благо суспільства. Самоактуалізація орієнтована на гармонізацію людини із самим собою (знаходження сенсу життя, досягнення щастя, забезпечення здоров'я) та з навколишнім середовищем (природним і соціальним), а тому означає «існування плюс сутність». Методологічною основою розробки концепції самоактуалізації є уявлення про людину як єдність духу, душі й тіла.

Найбільш ґрунтовно ідея самоактуалізації була розроблена у межах гуманістичної психології А.Г. Маслоу, який розглядав її як основний критерій визначення міри розвитку сутнісних сил людини, як одну з базових потреб, поряд з такими потребами, як потреба в безпеці, любові, повазі, ідентичності, самоповазі, як повну актуалізацію можливостей людини. Він писав: «Я уявляю собі людину, що самоактуалізується, не як звичайну людину, до якої щось додане, а як звичайну людину, у якої нічого не відняте. Середня людина - це певна людська істота, із заглушеними й подавленими здатностями й здібностями» [2, с. 8].

Характерною рисою його концепції є акцентування уваги на взаємозв'язку між процесом само актуалізації особистості й базовими потребами й цінностями, споконвіку властивими людській природі. Особлива увага А. Маслоу звертає на сферу вищих цінностей і потреб людини. Він вважає, що вищі цінності закладені в самій природі людини, і кожна людина потребує їх, щоб уникнути деградації, а тому виділяє духовність як фактор, який вичерпно визначає особистість, що само актуалізується і доводить, що подібний підхід до вищих цінностей вирішує ті ж проблеми, що й релігія.

Значний внесок у розробку проблематики самоактуалізації вніс видатний мислитель і психолог К.Г. Юнг. Він відзначав, що люди у процесі становлення та розвитку власної особистості здатні направляти свої душевні устремління до досягнення головної життєвої мети - знаходженню вищого змісту й повноти буття, що і є самоактуалізацією особистості. К. Юнг, як і А. Маслоу виділяв духовність як основний фактора само актуалізації [7, с.604-605].

І А.Маслоу, і К. Юнг виділяли духовність як головну якість особистості, що самоактуалізується, вважаючи, що саме у світлі такого підходу процес самоактуалізації набуває сенсу як механізм розкриття в людині споконвічно закладеного в ній загальнолюдського духовного потенціалу. Однак вони вважали, що духовний досвід людства успадковується й знаходиться в екстраординарних станах свідомості. За методами реалізації духовного досвіду їх концепції носять по суті окультний характер і не можуть бути використані у освітній діяльності.

Натомість великий інтерес для дослідження самоактуалізації особистості у контексті визначення пріоритетів освіти представляють праці К. Роджерса, Е. Еріксона, Е. Фромма, Г. Олпорта. Так, на думку К. Роджерса людина, що повноцінно функціонує, постійно перебуває в процесі самоактуалізації. К. Роджерс виділяє наступні характерні риси особистості, що самоактуалізується:

1. Здатність завжди вільно реагувати на ситуацію й вільно переживати свою реакцію. Ця якість, як правило, пов'язується зі стійкістю людини до зовнішніх впливів, зокрема, до стресоутворюючих факторів.

2. Відкритість будь-якому досвіду, прагнення жити повним життям у будь-який момент. Це надзвичайно важлива характеристика особистості у глобальному суспільстві, що знаходиться у процесі постійних динамічних змін.

3. Здатність прислухатися більше до власних інстинктів і інтуїції, ніж до думок інших людей та артикульованих позицій соціальних інститутів. Ця характеристика є основою протистояння маніпулятивним впливам у соціумі та схильності до конформізму.

4. Відчуття свободи у думках і вчинках. Це основа реалізації принципу вільного вибору людини, її здатності самостійно визначатися з власними принципами, смисложиттєвими пріоритетами, стилем життя.

5. Високий рівень творчості. Креативність людини стосовно формування

самої себе та свого навколишнього оточення визначає і активну життєву позицію, і потенціал до саморозвитку, і можливості узгодження власних цілей з інтересами соціуму і інших людей [4, с. 233-251].

Загалом усі вказані аспекти самоактуалізації є цілями освітньої діяльності в умовах розвивальної парадигми освіти. Сучасна освіта зорієнтована на формування креативної особистості, здатної до самостійного вибору ціннісних орієнтирів та моделей поведінки на основі усвідомленого визначення смисложиттєвих пріоритетів, особистості, що здатна до критичного мислення, відкрита до досвіду та комунікації з іншими людьми і в той же час здатна протистояти негативним впливам навколишнього середовища. Саме тотожність цілей самоактуалізації та освіти на особистісному рівні і робить процес само актуалізації основою ціле покладання освітньої діяльності у сучасних умовах [6].

Подібні паралелі можна провести і стосовно поглядів інших дослідників проблем самоактуалізації особистості. З погляду Е. Еріксона, природа людини вимагає особистісного росту (характерна риса самоактуалізації особистості). Основна думка теорії Е. Фромма полягає в тому, що людська природа завжди припускає можливість вільного самовизначення й вибору. На його думку, такий вибір означає відповідь на основне екзистенціальне питання: мати або бути? «Прагнути до нагромадження всіляких благ або досягати повноти буття в самоактуалізації» [5, с. 336]. На думку Е. Фромма самоактуалізація означає повноту буття. Для опису природи особистості, на думку Г.Олпорта, необхідно використовувати таке поняття, як еґо (стиль життя), що дозволяє охарактеризувати особистість у її індивідуальній своєрідності. У своїй теорії він уводить термін «пропріум», який ідентичний з поняттям «самоактуалізація». Люди, що самоактуалізуються, на думку Г. Олпорта, прагнуть до досконалості, і роблять щонайкраще те, на що вони здатні і тому самоактуалізація є основною умовою повноцінного розвитку особистості [3, с. 109]. Г. Олпорт розглядає самоактуалізацію як процес «становлення», у якому індивідуум бере на себе відповідальність за планування ходу свого життя й

відзначає, що будь-яка перешкода самоактуалізації збільшує ризик девіацій. На його думку, свобода виражається у відповідальному плануванні життя, визначенні пріоритетних цілей і єдиної спрямованості, спрямованості особистості, що робить її більш цільною.

У положеннях теорії самоактуалізації, як вони обґрунтовуються її творцями, викладено по суті основні цілі освітньої діяльності, що мають відношення до так званої посткласичної освіти. Крім визначення та системної характеристики принципу розвитку особистості тут розкривається і механізм цього процесу як поєднання саморозвитку та соціально детермінованого ціннісного вибору людини, і умови соціалізації, що сприяють самоактуалізації, і напрями попередження дії чинників, що заважають самоактуалізації особистості. Характерно, що у межах вказаних досліджень фактично обґрунтовуються і найбільш актуальні напрями розвитку сучасної освіти: розвиток превентивної освіти як основи попередження девіацій, орієнтація освітнього процесу на формування соціально відповідального та особистісно конструктивного способу життя, зміна ціннісних пріоритетів від споживацьких до екзистенційних тощо. І, безумовно, аналіз показує, що як основний компонент особистості, що самоактуалізується, обґрунтовується духовність людини.

Вітчизняні філософи та педагоги розвивають ідеї філософів-гуманістів, оскільки «теорія самоактуалізації є ключовим системостворчим елементом гуманістичного напрямку» [1, с.5]. Слід особливо вказати на внесок у розробку вказаної проблематики Л.І. Антропової, А. Г. Асмолова, Л.Г. Брилевої, К.Ч. Мухаметджанова., П. І. Підкасистого, В. І. Слободчикова, та інших науковців. Їхні дослідження дають можливість інтеграції теорії самоактуалізації у сучасну філософію освіти у якості її змістовного та цілепокладального компоненту.

Загалом метою освітнього процесу є сформовані особистості, здатні до самоактуалізації на основі осмислення своїх цілей і своїх дій, усвідомлення

схем і правил, згідно з якими вони діють і прогнозують результат, що виступають як суб'єкти своєї життєдіяльності і розуміють дійсний сенс свого життя, вірять у своє унікальне призначення творця себе і навколишнього світу. Процес самоактуалізації особистості, який забезпечує внутрішню психічну і духовну активність в адаптації до будь-яких життєвих ситуацій, є механізмом мобілізації й актуалізації потенційних можливостей людини, регуляції психічних і духовних проявів відповідно до життєвих цінностей і цілей.

Актуалізація означає перехід буття зі стану можливості в стан дійсності. Людина виступає одночасно як реальна дійсність і як потенційна можливість, вона самостійно вибирає цілі свого життя й шляхи їх досягнення. Роль цінності самоактуалізації як критерію вибору стилю життя й моделі діяльності є похідною від внутрішнього світу людини, її цілей і сенсу життя. Освіта – свого роду механізм переходу людини із її можливого буття до буття актуального, у якому реалізувалися її сутнісні сили. Якщо освітня діяльність не забезпечує актуалізації особистості, то результатом є формування деструктивних і девіантних цілей життя і форм поведінки. Відповідно девіантні особистості формують і несприятливе для існування та розвитку людини суспільство. Існує прямий взаємозв'язок між результатом освітньої діяльності щодо забезпечення актуалізації особистості та характером соціальних відносин.

Тому важливим напрямком актуалізації самого соціуму є формування суб'єктної цінності (цінності свідомості) саморозвитку особистості, оскільки суб'єктні цінності служать нормативною формою орієнтації людини у соціальній і природній реальності, такою формою, яка, ще не розкриваючи індивідові предметного змісту об'єктів і законів його діяльності, «кодує» цей зміст у вигляді готових регуляторів і оцінок. Для суспільства особливо актуальною є рання самоактуалізація особистості, оскільки упущені потенційні можливості формування цінностей і смисложиттєвих орієнтирів на розвиток власних сутнісних сил - непоправна втрата і для людини, і для

суспільства, а їх оптимальне використання, насамперед, на всіх етапах освіти, дозволяє підвищити актуалізуючу роль людини у процесі власного саморозвитку й, отже, виключити можливості саморуйнуючої поведінки протягом усього наступного життя.

Висновки та напрями подальших досліджень. Таким чином, забезпечення самоактуалізації особистості виступає пріоритетною метою освітньої діяльності у постіндустріальному суспільстві, що відображає особливості його цілей та характеристик. Проблематика самоактуалізації особистості практично збігається з проблематикою цілепокладання освітньої діяльності пост класичного зразка. Аналіз робіт з теорії самоактуалізації особистості показує, що її положення доцільно інтегрувати у сучасну філософію освіти для обґрунтування цілей освітньої діяльності. При цьому більшість дослідників виділяють духовність людини як основний компонент особистості та передумову її самоактуалізації. Значимість цього висновку обумовлена його безпосереднім зв'язком з конкретними завданнями актуалізації людини й соціуму у царині розвитку особистісного потенціалу кожної людини. Подальші дослідження найбільш доцільно спрямувати на вивчення механізмів та детермінант забезпечення формування духовності засобами освітнього впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вахрамов Е.Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации / Е.Е.Вахрамов. - М.: Международная педагогическая академия, 2001. - 215 с.
2. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А.Маслоу. - Спб.: Евразия, 1999. – 432 с.
3. Олпорт Г. Личность в психологии/ Г.Олпорт. - М.: КСП+; СПб: Ювента., 1998. -112 с.
- 4.Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Роджерс

- К. - М.: «Прогресс», 1994 – 426 с.
5. Фромм Э. Иметь или быть? / Э. Фромм. - М.: Прогресс, 1990. - С. 386 с.
 6. Чернілевський Д. Самоактуалізація особистості в освітній діяльності / Д. Чернілевський, О. Пшеничнюк. - Українознавство. – Киев. - 2009. - № 3. - С.139-141.
 7. Юнг К. Г. *Mysterium conjunctions* / К.Г.Юнг. - М.: Ваклер, 1997. – 678 с.
 8. Ядов В.А. Социологические исследования: методология, программа, метод / В.А.Ядов. – Самара: Самарский университет, 1995. – 364 с.

Самоактуализация личности как цель общества образования

Ильченко И.Г.

Осуществлено исследование концепта самоактуализации личности в контексте определения цели образовательной деятельности. Обоснованы преимущества концепта самоактуализации как цели образовательного процесса и социального развития.

Ключевые слова: философия образования, самоактуализация, личность, духовность.

Self-actualization of person as a goal of education society

Ilchenko I.G.

The concept of self-actualization of person in the context of defining of the goal of education activity are investigated. The advantages of self-actualization concept as a goal of education process and social development are grounded.

Key words: philosophy of education, self-actualization, person, spirituality.